

הגנה מרחבית: חלום

זאת היא בעיית הבעיות של המרחב: בה כלולות כל שאר הבעיות והצרות. אם מישור יצליח לפתור אותה — פתר קמעט את כל השאר. בפתרונה תלויים בעיית השלום בין ישראל והערבים, שאלת היחסים הפנימיים של הלגונה, החיכוכים על השפעה ופרסטיג'.

כיום גורמים הסיכויים לחקמת מסגרת הגנה שיתופית לכל מדינות המרחב קלושים ביותר. עדיין ישנן רק הצעות כלליות, בלתי ברורות, כל אחת בנויה על עקרונות אחרים, מבקשת מטרה שונה. האמריקאים מעוניינים מאד להקים ארגון מקביל לאמנה האטלנטית, שיאחד את כל המדינות תחת מפקדה אזורית, שתהיה תלויה בארצות הברית, תאכזר את האגף המזרחי והעורף של אירופה.

אך מיד התברר שאין הדבר אלא חלום בהקיץ: בשום אופן לא יסכימו הערבים להשתתף בארגון צבאי אחד עם ישראל. סיבה זו דיה כדי לבטל את התוכנית. אולם ישנן סיבות נוספות. הראשונה: מצרים, מנהיגת החבר הערבי, אינה מוכנה לנהל כל משא ומתן על כל ארגון שהוא, כל עוד לא עזבו האנגלים את סואץ.

לעומת מצרים, מוכנות שאר ארצות ערב לקבל את הרעיון — בתנאי שלא ידובר על ישראל. האינטרסים שלהן נוגדים לאלה של מצרים: הן מעוניינות בזרם של דולארים ונשק, לא בסיכוכים על פיניו הסואץ. ללא מצרים, טוענת ארצות הברית, אין טעם לארגון.

עם מצרים כמנהיגתה, אומרת תורכיה, לא היה ערך רב לארגון. התורכים, שגישתם המערבית לכל בעיות המרחב (כולל הכרה ביהודה) אינה עשויה לתכבם על הערבים. חושבים שארצות ערב חשובות רק להקמת בסיסים, לא ככוח לוחם. ואילו הערבים מאשימים את תורכיה במימנה לעצב את המרחב לאינטרסים זרים. כהוכחה לדבריהם, פרסמו תמונות של בית-קברות לחיילים תורכים בקוריאקה, כוח, טוענים הערבים, רוצה תורכיה שיקרה לערבים. בויכוח הכללי נשכחה, כמעט, מטרות האמיתית של ארגון ההגנה. הגבול הסובייטי שוכן בקירבה מסוכנת לאזורי הנפט, כינו לבין הים התיכון רק שטחים פתוחים ומוסקרים. אמריקה מעוניינת להקדם מיבצר צבאי אנטי-סובייטי.

אולם בשלב זה סוער חידון רק סביב הבעיה: האם ההתערבות האמריקאית עדי שווה להביא עמדה יתרוגות כלכלית, לחי זק את המשטרים הקיימים? ואם כן, כמה יכולה להשיג כל ארץ?

ישראל, בכל הפרשה, רס מסבכת את המצב. היא אמנם מדינה מתקדמת וחזקה, ורצויה מאד לרתום אותה, בצורה כל-שהי, למחנה הצבאי של המערב. אך אל-מלא היתה קיימת, היה בהרבה יותר קל לאמריקאים להקים את הארגון.

מאחר שהיא, בכל זאת, קיימת, אין להתעלם ממנה. אולי יקימו ארגון יפה ומושר, מיוחד בשבילה, זאת על ביון פוסט-טר דאלס להחליט, לכשיפתור את שאר הבעיות.

ישראל: פצע פעור

על מפת המרחב מסתמן פצע פעור: ישראל. אמנם שטף הדם נפסק, אך רחוק עדיין הפצע מלהגליד; המיחושים והכאבים טרם פסקו.

מצפון מזרח ומדרום, משתרעים גבולות המדינה. לאורכם דחוסים רבבות פליטים טבועים בים של שנה ויאושו. כל עוד ישבו שם, יכרסמו המיחושים בגוף המרחב. ואיש טרם הראה כל רצון ממשי לסלק את הגורם המכאיב.

אולם (בעיקר מכספי ארצות הברית) ביצע תכנית שיקום מסופפת, הוציא מיליוני דולארים לעזרה לפליטים. מטרותו הראשונה היתה לישב מחדש את הפליטים בארצות מקלטם. אך ארצות אלה לא היו מעוניינות. הן העדיפו שכספי הסעד יוצאו על טעו רעיוני רגועים בלבד.

אילו היו הפליטים רק סלע מחלוקת בין ישראל וארצות ערב, היו מזמן מוצאים את פתרונם. אך רבבות האומללים מהחיים גם קלף חשוב במשחק הפוליטי הפנימי. כל עוד ישבו על הגבול, ישלו שילוש ערב להציגם כדחליל, דוגמה לסכנה הציונית המחייבת את הערבים להתלכד. בשם לייכוד זה יכולים השליטים לדרוש הרבה מבני ארצם.

גישתו זו אופיינית לכל העמדה הערבית כלפי ישראל. שאלת השלום אינה ענין כה חשוב בעיני הערבים: הם יכולים להתקיים גם בלי יחסי שלום. הנחת היסוד שלהם אומרת כי ישראל זקוקה להם יותר מאשר הם לה — לכן, לא כדאי לחרות שלום.

אין פשר הדבר כי ישראל אינה בעיה רצינית במידה מספקת, שקשה להשתמש בה לגיהול תככים ומזימות, להשגת המטרות שאין להשיגן בדרך אחרת.

שתי הבעיות הגדולות המעסיקות כל שלוש ערבי כיום הן: יציבות פנימית. השגת עזרה כספית נרחבת מן החוץ. בשתיהן נועד תפקיד חשוב לישראל. כאשר שישקלי, למשל, מעוניין בהגברת כוחה הצבאי של סוריה. על חשבון פיתוחה והעלאת רמת מחייתה, מספיק שינופף את דגל הסכנה הציונית. במקרה הגרוע ביותר הוא גם ימול להתחיל בפעולות גבול כלשהי. הסורים מסכימים מיד כי שוב יותר להגביר את כוח הצבא האציל מאשר לבנות בתי-ספר.

כאשר ממשלת ארצות הברית הודיעה שהיא מוכנה להגיש עזרה כספית וארצות ערב, נשמעה צעקת שלילה כמעט-כללית מצד הערבים: הם אינם מוכנים למכור את חרותם תמורת דולארים. בעיקר הודגשה, תחת סעיף זה, החרות לתקוף את ישראל, בבוא מועד. אם ארצות הברית מעוניינת בשלום במרחב, עליה לתמוך בערבים. לסייע בידיהם להתייפתח — כלומר: להעניק להם עזרה כספית נרחבת יותר.

על האפשרות שישאל תהיה גם גורם פעיל בכל השאלות הללו, לא רק אמצעי-לחץ או הפחדה. אף הערבים חושבים. גם פוסטר דאלס אינו מתייחס ברצינות לאפשרות זאת. ואין כל פלא — שהרי ישראל עצמה נראית מרוצה מן הסידור הקיים. בשיחה פרטית, מסר דיפלומט אמריקאי את דעתו על יחסי ישראל והערבים: ברכה לכל נושאי הגאומים והעסקנים המדיניים. הערבים משתמשים בה כמקל, מתרצים את צרות ארצותיהם כפרי המזימות הציוניות וכקרבן למען סיבוב שני. ואילו מדינאי ישראל, מדברים השכם והערב שלום, מתרצים קשייהם בסרבנות הערבית. לשניהם נוח להסתפק בדיבורים.

אבטחת הנפט: הכרח

פעם היו לשלפון במרחב שני סמלים: הכוח והזהב. די היה שיחידת צי תעגון מול עיר מרדנית או שפטרול ממונע יערוך מפקד מול מחנה בדואי, כדי שרצון ממשלת הוד מלכותו ייעשה. תמורת קיצבה זעומה לקופותיו הפרטיות, היה השליט הערבי הפרוע ביותר נשמע לברר ה"מועץ" האנגלי. בעד מעט זהב נתן את הכל — חוזים צבאיים, הסכמים מסחריים, זכויות נפט.

בצורה זו נפל בידי הבריטים אחד מריכוזי הנפט העשירים ביותר בעולם. חברות בריטיות קבלו את הרשות לגלות, להוציא ולמכור כל הנזול השחור שימצאו בעיראק, איראן ותריסר המדינות הקטנות שעל חוף המפרץ הפרסי. השליטים המקומיים הסתפקו במה שהאנגלים מצאו לנכון לתת להם.

כניסתה של אמריקה לשדות הנפט חוללה מהפכה. במקום הקיצבות הזעומות נתנה לשליטים 50% מרוחי הנפט.

למהפכה שניה גרם זקן היסטרי. הלאמת הנפט האיראני שיתנה לצמיתות את היחסים. הפתעתן, גילו המעצמות הגדולות כי שוב לא די שסיירת תכוון את תותחיה באיום, כדי שהכל ירצו לבצע את רצונן. גם התשלומים של הימים הטובים חללו לספק את השכיסים והמדינאים. שליטי המרחב הפכו שותפים מלאים של חברות הנפט. סוכמים אנדיים החלו זורמים לקופותיהם.

אולם איש מבין המוני המרחב אינו מכיר תודה למערב על הון זה. כי איש מבין המוני המרחב אינו נהנה, למעשה, מזרם זה. הכסף הולך, כמעט כולו, לשליטים בודדים המוציאים אותו למטרותיהם הפרטיות. השיפור היחיד שבא עם הנפט הוא יצירת מקומות עבודה טובים לכמה אלפי פועלים. זה היה רחוק מלהביא שינויים גדולים. אולם הספיק לרמוז על האפשרויות הסמוכות בקרקע.

במצב זה קיימת סכנה מתמדת של הישנות הדוגמה האיראנית. חברות הנפט חיות בחד מתמיד שכמה מאות פועלים בלתי-מרוצים ירימו דגל ברחוב, ישמיעו כמה סיסמאות, והלאמת תעשיית הנפט תהפוך לבעיה הלאומית בהא הידיעה. הנפגעים העיקריים, מלבד חברות הנפט, במקרה זה, עלולים להייות אותם השליטים מקבלי ההענקות. אינטרס זה הופך את השנים לשותפים טבעיים.

כל המנסה לפגוע במעמד הקיים מיד נחשד בחתיירה מסוכנת, בהשתייכות קומוניסטית, באיבה לאנושות, בסיכון לנזול האסטרטגי היקר. ואם יש דבר אשר המערב חושש מפניו יותר מפלגה שה סובייטית גלויה, הריהי השתלטות קומוניסטית מבפנים. כדי לשמור על אוצרות הנפט של המרחב מפני סכנה זו, מוכנה אמריקה להורים כוח וזהב בלי סוף, לחיזוק המשטרים השליטים העושים את רצונה.

הנפט מתנתו היקרה ביותר של הסבע למרחב, עלול להפוך, בנקל לקללתו.

הסואץ: צריך לצאת

ללא שיתוף פעולה הדוק מצד המצרים אין כל אפשרות להחזיק באיזור הסו-אץ. זאת יודעים האנגלים. זאת יודעים גם נגיב וקציניו, לכן השאלה אינה עוד: האם יהיה פינוי? אלא: כיצד יבוצע הפינוי.

עד לפני שנתיים סירבו מפקדי ה-צבא הבריטי אף לחשוב על האפשרות שהם יאלצו לעזוב את הסואץ. מאז המאורעות שפרצו עם ביטול החוזה האנגלו-מצרי על-ידי הוואפה, באוקטובר 1951, השתנתה דעתם. בדו"ח ששלח ללונדון, סיכם מפקד האזור (הבריטי): כאשר הורחבו הבסיסים לממדיהם הנוכחיים, במלחמת העולם השנייה, היתה מצרים כולה תחת שלטון צבאי בריטי. עתה שונה המצב לחלוטין: הצבא הבריטי פינה את הטרטוריה המצרית, מרובו באזור אחד בלבד. חייליו אינם עוד אדוניי הצבאיים של הארץ, אלא צבא-כיבוש שנוא.

מבחינה אסטרטגית, סובל האזור כולו מחולשה יסודית, הנובעת מי העובדה שהוקם כבסיס ערפי עצום, לא כאזור הגנה. שעה שצבאות הברית התקדמו לעבר צפון אפריקה המערבית, הוקמו באזור התעלה בסיסי אספקה וציוו, מחנות אימונים ובתי מלאכה ענקיים. כיום מסוגל הבסיס, המשתרע לאורך מאה קילומטר, לקלוט מאה קילומטר, להוציאם, כעבור כמה ימים, כטייסות ודיביזיות על כל נשקן וציודן.

מספר החיילים החונים שם כיום (80 אלף) עולה פי שמונה על המספר המותר לפי חוזה 1936. במשרד האוצר המצרי עובדים הפקידים על עריכת חשבון דמי המכס שחיללים אלה, שאינם זכאים ליהנות מן היבוא החופשי שהובטח בחוזה, חייבים עבור הסחורות שהם צורכים. החשבון יהיה, כנראה, אסטרונומי, יגיע לעשרות מיליונים של לירות.

זהו אמצעי פסיכולוגי במאבק על הסואץ. ישנם אמצעים מוחשיים יותר. זאת הוכיחו מאורעות 1951. המאבק המצרי או לבש שתי צורות: תקיפת העבודה במחנות ובפועלות גרילה, נגד הצעד הראשון הביאו האנגלים 12 אלף פועלים מאיי מוריציוס. אך מלבדם עובדים כיום 37 אלף מצרים — במקרה של חידוש המאבק יכולה ממשלת נגיב לסתום מקור עבודה זה לחלוטין. האפשרות של טרור מדיאנה יותר כי המחנות חשופים וניתנים בקלות לפגיעה. אולם אם בסיס הסואץ, שהוא הבסיס הבריטי הגדול ביותר מחוץ לאיים הבריטיים, חסר ערך במערך הגנתי נגד המצרים, הריהו בעל חשיבות גדולה ברשת הבסיסים של המערב. כי בעוד שקשה להגן עליו מפני פעולות טרור וחרם של התושבים, הוא מסוגל לשרת את צבאות המערב כמורח הרחוק ובים התיכון.

על כן מתקשים האנגלים לעזוב. הם מוכנים להוציא משם את צבאם אך דורשים את הזכות לחזור במקרה של מלחמה. הם רוצים להבטיח כי הבסיס, השוה 700 מיליון לירות, יהיה מסוגל, במקרה זה, למלא את יעודו, תובעים להפקיד מומחים משלהם שינהלוהו. המצרים מסכימים לרעיון, מתנגדים לביצועו. השארת חיילים אנגלים, בכל תפקיד שהוא, כמות כהמשכת משטר הכיבוש.

באמתחתו, מביא דאלס הצעת פשרה: ארצות הברית תקבל על עצמה את העול הכספי הכרוך בהחזקת הבסיסים, תשכנע את האנגלים לחזר על דרישתם. תמורת זה חייבת מצרים להסכים שהניהול יימסר למומחים אמריקאים. שהרי אם הם נושאים בהוצאות, איז כל סיבה מדוע לא יהנו מכוניות.